

Hobsbawm, Eric:

**GLOBALIZACE, DEMOKRACIE
A TERORISMUS.**

Praha: Nakladatelství Academia. 2009.
136 stran.

DOI: 10.5817/PC2012-3-296

V roce 2009 vyšel v nakladatelství Academia překlad souboru prací britského historika Erica Hobsbawma, ve kterém autor reviduje některé ze svých stěžejních myšlenek posledních šesti let před původním britským vydáním z roku 2007. Zabývá se tu problémy dnešních demokracií západního typu, které musí reagovat na proměny dnešního světa a obstat před globalizačními tlaky. Zásadními otázkami jsou tu hledání světového řádu po rozpadu impérií a bipolárního světa, proměny v taktikách válčení a rovněž v samotném chápání válečného stavu, jelikož se civilizace v posledních desetiletích musí potýkat s terorismem, což nutně vyžaduje nový pohled na mocenský souboj. Kniha je tak aktuálním a naléhavým příspěvkem do veřejného diskurzu probíhajícím od počátků 21. století.

Série přednášek je věnována perspektivám světa na počátku 21. století. Typický, očekávaný a nakonec též vítaný rys jednotlivých postřehů se skrývá v nepřetržitém ohlížení za minulou zkušeností. Čtenář tak od prvního kontaktu ztrácí možnost iluze, že dílo koncipoval někdo jiný než vysoce erudovaný a současně se zavilostí jemu vlastní proti proměnlivosti dobových nálad krácející historik. Jak jinak zhodnotit muže, který od roku 1936 do roku 1991 působil coby člen britské komunistické strany, což nepřetřaly ani množící se zprávy o zvěrstvech páchaných ve jménu spravedlivé společnosti na půdě stalinského Ruska? Jak jinak popsat intelektuála, jenž Labour Party 70. let obviňoval z rigidity, aby dvě dekády poté tutéž

stranu kritizoval pro enormní vzdálenost autentickým kořenům? Asi obtížně by šlo dospět k trefnější definici. Originalitu si nicméně Hobsbawm zachovává i mezi řádky Globalizace, demokracie a terorismu. Základní tematické okruhy přemítání levicového intelektuála, jenž si notoricky neláme hlavu nad mírou vlastní kritiky, tvoří vztah války a míru, souběžná analýza včerejška i zítřka fenoménu impérií, nacionalismus, potenciál demokracie liberálního typu a záležitosti politického násilí včetně terorismu.

Jistá tematika však, zdá se, Hobsbawmovi unikla, totiž globalizace. Ta, ačkoli metodou stručných, stereotypních odkazů prostupuje napříč všemi kapitolami, nachází systematické pojetí jen v předmluvě, kde jsou líčeny tři skutečnosti, jež autor považuje za nutné alespoň pomocí krátkých glos sdělit. První je ekonomická a sociální nerovnost neomezující se pouze na společenskou situaci uvnitř států a pustošící poslední zbytky stability mezinárodního terénu. Druhou pak dopady globalizovaného volného trhu na většinou populaci v rozvinutých zemích, která v kontrastu s podnikatelskými špičkami a renomovanými experty nedisponuje nástroji odolnosti vůči stále více konkurenčním tlakům, nota bene při destrukci sociálního státu. Třetí hobsbawmovskou pravdu o světovém prostoru slévajícím se v celek vzájemně prodchnutých aktivit bez tradičních limitů představují kulturní a politické výsledky globalizace, předního zmínění se dostává přistěhovalectví.

A proč se daný úkaz, který dávno již nezahluje fantazii nanejvýš několika akademických vizionářů, ale naplňuje každodenní život člověka obyčejného údělu, barvitě nerozvíjí na dalších stránkách reflexí politických hledisek stávajícího řádu? Dle Hobsbawma prozaicky proto, že politika, jakkoli řeší či je povinna řešit důsledky globalizačních trendů, má doposud známky nepoznamenanosti globalizací ve smyslu elementárních funkčních schémat.

Pokud bychom chtěli nalézt opak, tedy sféru principiálně spjatou s oblastí politických rozhodnutí, určitě bychom ji objevili v kauze války a míru. Hobsbawm premisu neodlučitelných podstat vojenství a politiky dokládá absencí takové globální autority, která by dokázala účinně zasahovat do ozbrojených sporů, jejichž řešení spočívá snad napořád na bedrech teritoriálních národních států, a ty zároveň vymezují arénu politických mechanismů. Dědictví války převzal náš věk, řekněme mu třeba postmoderna, od moderního věku 20. století. V jeho vývojových peripetiích a katastrofických nuancích bylo ovšem válečné úsilí transformováno do vícero podob, jež někdejší sémantiku vojenského řemesla připomínají vskutku mlhavě. O sto let dříve charakter války určovala zápolení mezi regulárními armádami států. Postupně ale zaujímal hlavní místo občanský konflikt, přičemž od 60. let zatlačil válečné střety států do pozadí. Civilní obyvatelstvo, kdysi reprezentující minimální podíl obětí, aktuálně strádá vleklými boji ve znatelnějším rozsahu než zainteresovaná vojska. A předěl odlišující válku a mír se tenčí a slabne.

Demontáž Sovětského svazu, uzavírající epochu bipolárního napětí, dovedla houstnoucí militarismus k vrcholu, neboť znamenala pád necelá dvě století existujícího velmocenského systému, za jehož devízu platila kontrola nad mezistátními konflikty, stabilita a eliminace svévolných pokusů ignorovat suverenitu cizích států.

Zkonstruované paradigma láká dojmem věčného soudu, avšak potácí se na vratkých základech. Velmocenský systém se dal termínem stabilita vyložit nejpozději v předvečer první světové války. Poté již jen roztáčet spirálu nepředvídatelnosti aliančních svazků, krutosti reálpolitických kalkulů a zběsilé arogance novopečených všenárodních lídrů, rozumějme diktátorů. Hobsbawm krom toho popírá svou teorii o krizi státního monopolu na donucovací a ozbrojené prostředky, znamenající přímo explozi vnitřních konfliktů,

pro které stát nezosobňuje ani arbitra, ani rovnocenného soupeře jakékoli ze zúčastněných stran. Popsaný jev Hobsbawm osobně datuje od 60.–70. let minulého století, čili ještě od jím opěvovaných zlatých časů.

Vyskytuje-li se lidstvo opravdu na rozcetích a vybírá-li si adekvátní nástroje globální kontroly, jakým směrem vede jeho šťastný příběh? Hobsbawm hledá spásu ve společenstvích garantujících formálně stejný vliv několika alternativním (ve významu zájmů) proudům, jež by inteligentně nahradila soustavu rovnováhy mocností zaniklou pádem Berlínské zdi a rozkladem SSSR. Horuje např. pro OSN v podobě neutrálního zprostředkovatele (s umenšením role Rady bezpečnosti), která by mohla efektivně zaplnit místo moderátora nepokojů tam, kde státy o analogickém poslání leda sní, jelikož vlastní sotva symbolickou legitimitu výkoné moci a často se neoficiálními armádám nedokážou rovnat kvalitou zbrojního arzenálu. Jenže klíčová otázka tímto nepominula. Spojené národy vybavené zvláštní dávkou kompetencí krizi státní legitimacy pravděpodobně ještě prohloubí, aniž by se jim podařilo stát dlouhodobě suplovat dokonalejší a zároveň rezortně kompatibilní strukturou.

Implicitně Hobsbawm naznačuje své sympatie pro projekt Evropské unie. V čase bobtnající nespokojenosti s bruselskou byrokracií a kryptofederalistickými eurokraty zní pochvalná slova na adresu evropské integrace blaženě, dvojnásob od občana Velké Británie, obyčejně nedůvěřivě k této agendě. Zda Hobsbawm vidí v EU globální autoritu schopnou uskutečnit vznešené (a přitom dosud papírové) plány OSN, kterou zdařile marginalizují sobecké tahanice stálých členů Rady bezpečnosti, nelze říct se stoprocentní jistotou. Zárodkům obdobných úvah však autor spolehlivě zavdává.

Nejvýrazněji unijní apologetika rezonuje v kapitolách o liberální demokracii pojmenovaných – Vyhlídky demokracie a Šíření demokracie. Hobsbawm se v nich zaměřuje

na šance uplatnění liberální demokracie (tj. demokracie západní provenience) navzdory nástrahám přechodu rozděleného, zato jistotami oplývajícího světa v možnostech neomezenou, ale taktéž nevyzpytatelnou, globální vesnici. Srovnává výhody i zátěže liberálně demokratických režimů. Uvědomuje si pozitivum zpětné vazby, které se díky primární demokratické zásadě – vůli lidu – dostává vládnoucím vrstvám s dostatečnou relevancí na to, aby se obávaly důsledků jejího přezírání. Nepropadá ale bezuzdnému nadšení a zmiňuje rovněž odvrácenou tvář téhož – názor veřejnosti, na nějž musí být v duchu demokratických tradic brán ohled, nezřídka nekoresponduje s expertizami odborných komisí, které sice nabízejí výjimečnou znalost problému, ale již nedodávají politickým špičkám legitimizující majoritní tužby. Paradoxně rostoucí obliba západních politiků v opisu veřejných nálad, již jsme nepřetržitými svědky, nemusí nést kýžené ovoce. Za důkaz postačí klesající účast ve volbách. Kvůli tomu se vlády Západu střetávají s chřadnoucím typem legitimacy (opět odvozeným od lidové vůle), bez něhož pozbývají kreditu a potřebné moci nad svým územím a občany.

A co s tím má do činění Evropská unie? Hobsbawm neskrývá radost ze sofistikované kombinace demokracie a elitní vlády zpoza zavřených dveří Bruselu. EU je tvořena členskými státy, jejichž garnitury procházejí změnami dle volebních verdiktů. Strategické unijní instituce tak však až na výjimku Evropského parlamentu nefungují. Pro to mohou spojit demokratickou legitimitu s operativní správou. Hobsbawm se z výše sdělené logiky strachuje o zítřek evropského integračního procesu, který podlamují experimenty členských států se zasazením širokého a pro laika neuchopitelného kontextu sjednocené Evropy do rámce demokratické kontroly.

Na konci 20. století jsme svědky toho, že se téměř všechny státy navenek projevují

jako demokratické a vedle sebe se tak ve stejné skupině ocitá třeba Švédsko a Sierra Leone. Všem vládám je základem lid. Druhou stranou mince je však úroveň propagandy a okolnosti voleb v některých státech, proto se Hobsbawm zabývá zejména vyhlídkami oblíbeného modelu liberální demokracie a uvádí k němu několik postřehů. Zaprvé, liberální demokracie pro své fungování potřebuje politickou jednotku, ve které by byla uskutečňována – doposud jí byl národní stát, a kde tedy není stát, nemůže fungovat. OSN není stát, a proto zde nemůže fungovat ani liberální demokracie. Zadruhé, blahobyt nezávisí na přítomnosti daného institucionálního zřízení, jakkoliv může být morálně vhodné. A zatřetí, masová demokracie neznamená efektivní řízení státu či čehokoliv jiného.

O nedokonalosti demokracie se vedou debaty už od starověkého Řecka a tak i Hobsbawm přidává svůj pohled. Zastupitelská demokracie podle něj byla v průběhu studené války vnímána jako lepší, protože se lidem ve státech, kde fungovala, zdály alternativní systémy jako mnohem horší. Nyní ale čelíme korozi zastupitelských demokracií, a to z několika důvodů: Dochází k evidentnímu ústupu občanů z politiky. Slábnou volební účasti. Oblasti, ve kterých původně tradičně působil stát, se stále více přesouvají do rukou soukromých subjektů. Ideál svrchovanosti trhu není přímým doplňkem liberální demokracie, ale alternativou, stejně jako je alternativou jakéhokoliv druhu politiky. Dnes dochází k tomu, že účast na politice je nahrazena účastí na trhu; občan je nahrazen spotřebitelem, tvrdí autor a cituje Francise Fukuyamu, podle kterého je volba nevolit své zastupitele nahrazena volbou, ve kterém obchodě nakupovat.

Dochází k úpadku politických hnutí pro kolektivní mobilizaci chudých, která dávala význam slovu demokracie. Ta tak existuje spíše jen jako hrozba opětovného zvolení nebo naopak nezvolení dané strany. Do veřejného života k tomu razantně zasahují

média a vlády se dostávají pod nepřetržitou kontrolu a jsou k monitorování vnímavé více než kdy dříve, o čemž svědčí Hobsbawmovo tvrzení vypovídající mnohé o stavu dnešní společnosti a politiky. V demokracii není moudré říkat elektorátu, co nechce slyšet. To vše na jednu stranu vypovídá o demokratičnosti dnešní doby, zároveň to však klade překážky vládnutí takovému, jak ho známe. Závažnější je ale následný efekt, kdy se některé pravomoci přesouvají na nevolené orgány, což přináší jen další nedůvěru v politiku. Hobsbawmova vize je tedy taková, že budeme žít v populistickém světě, kde vlády musí brát nepřetržitě v úvahu blíže nespecifikovaný lid, a kde nadnárodní firmy obcházejí politiku a tím pádem i demokracii.

Globalizace, demokracie a terorismus je kniha, která přináší velice chmurné vyhlídky do budoucna, z nichž některé se bohužel postupem času potvrzují (její nejmladší část pochází z roku 2006), takže lze říci, že předkládá velice pádné argumenty a kritiku společenských poměrů. Hobsbawm díky své profesi vyniká v propojování historických skutečností se současnými činy světových aktérů. Činí tak střízlivě, a to i v případě předkládání faktů o terorismu. Mapuje jeho vznik a průběh v některých zemích a upozorňuje, že například sebevražední atentáčníci nejsou patentem islámských radikalistů, ale původně nástrojem srilanských Tamilů, jimž sloužili pro ryze sekulární cíle. Problém terorismu podle něj však tkví především v povýšení teroristických sítí na nadnárodní úroveň a neadekvátní reakci Bushovy administrativy, díky které ve společnosti vzrostl iracionální strach z vnější síly. Nikterak se nesnaží snižovat zavřehodnost masakrů v New Yorku, Londýně či Madridu, podotýká však, že teroristé nemohou ani začít válku, jelikož k ní nemají síly, ani být poraženi zatím známou ofenzivou. Naopak nabízí příklad z Velké Británie, ve které součástí boje proti Irské republikánské armádě byla i snaha zamezit medializaci konfliktu s tou-

to skupinou. Dnešní americká zkušenost je přesně opačná.

Podstatné je, že současné teroristické skupiny nejsou významnými dějinnými aktéry, ale symptomy barbarizace společnosti a všeobecného růstu násilí, který můžeme sledovat už od šedesátých let. Vstoupili jsme do éry násilí, ve které dochází k dramatickým změnám ve veřejném pořádku. Když vynecháme autorem zmíněné všeobecné zhrubnutí slovníku na veřejnosti (i když také vypovídá nelichotivě o proměně morálky), zejména se jedná o změny ve výkonu bezpečnosti nad občany. Více než kdy předtím se lidé ve vyspělých částech světa opevňují ve svých obydlích, jako houby po dešti rostou různé zabezpečovací agentury a systémy, lidé si najímají jiné lidi, aby sledovali ostatní, zatímco jsou sami sledováni jinými. Takováto orwellovská vize je však dnes skutečností, jakkoliv lze souhlasit s potřebou monitorování veřejného prostoru z důvodu bezpečnosti. Je však třeba také se ptát, proč dříve takové zacházení společnost nepotřebovala? Navíc nejenže se zapojuje více lidí, ale používá se také více síly, což ilustrují prostředky, kterými dnes disponují pořádkové síly při snaze o nastolení pořádku (např. britská policie, přestože se před několika desítkami let mohla honosit tím, že její příslušníci nejsou ozbrojeni, dnes při demonstracích používá chemikálie, gumové projektily, vodní děla a paralyzační přístroje).

Je jen málo otázek, které Hobsbawm nechce nebo nedokáže alespoň částečně zodpovědět. Podle něj za současným stavem stojí dvě věci: Zaprvé, obrácení procesu, který analyzoval Norbert Elias v díle O procesu civilizace (tedy vývoj chování směrem k větší zdvořilosti a ohleduplnosti), a s tím i rozvolnění pravidel a konvencí. Zadruhé, krize národního státu. Svůj díl mají ale i další zmínované aspekty – globalizace a enormní migrace lidí, která způsobuje, že státy ani dost dobře nevědí, kdo se na jejich území nalézá. Není to ale jen ten lid, kdo přispívá negativně

nelichotivému stavu věcí, to rozhodně ne. Třeba takové vyhlášení válek proti terorismu a uvržení obyvatel do permanentního strachu má za sekundární efekt růst napětí a xenofobie. Vytváření iracionálního strachu je podle autora jediné skutečné nebezpečí, protože vnitřní mír našich společností je již účinně bráněn policií a potenciální teroristické útoky, jakkoliv mohou být jejich lokální účinky tragické, nedokážou naší společnosti výrazněji uškodit. Upozorňuje sice na nebezpečí, že teroristé získají přístup k jaderným zbraním, touto variantou budoucnosti se však více nezabývá, i když možná jde o naprosto zásadní otázku v tomto tématu.

Hlavním poselstvím Hobsbawmovy knihy je upozornění na rizika dnešní doby a kritika stavu demokracie na začátku 21. století. Přestože jde fakticky o revidovaný soubor přednášek, drží pohromadě a systematicky se snaží přesvědčit o špatnosti dnešního, víceméně nikým neřízeného konceptu globalizace a zmatenosti doby, která si žádá nový přístup v chápání demokracie v pojmech dobra, které jí přisuzujeme. Ačkoliv text může vyznít jako primárně proti-bushovsky zaměřený a kritizující zejména snahu Spojených států o výraznější rozšíření své sféry vlivu, problém neleží v samotných USA. Děsivější je všeobecná inklinace ke konfliktnější, výbušnější a tedy i násilnější podobě společnosti, nad kterou mají vliv nadnárodní společnosti obcházející pravidla a demokracii, která do 21. století vstupuje se značným úbytkem občanů ochotných na ní alespoň minimálně participovat, v důsledku čehož se potom můžeme ptát na legitimitu vlád podporovaných jen menšinou obyvatel. Je jisté, že není cesty zpět, stejně jako že nám koncepty národních států a globální liberální demokracie v současné podobě už nestačí. Hobsbawm není sám, kdo upozorňuje na fakt, že proděláváme nesmírné množství změn v relativně krátké době, a jsme tedy na počátku nové éry. Éry nikterak revoluční, nikterak mající svůj ideál. Možná právě na-

opak nejsme s to vybrat ani přibližný směr, kterým bychom se chtěli ubírat.

Text Globalizace, demokracie a terorismus neříká, kudy se vydat, přestože určité dílčí náznaky bychom v něm najít mohli. Hobsbawm je apelativní a věcný. Chybí tu však část, která by se podrobněji věnovala predikci stavu, ve kterém asijské velmoci zaujmou role hlavních aktérů světového dění, stejně jako pokus o vysvětlení, co by se dělo, kdyby Spojené státy nechtěly zaujímat roli významné mocnosti (a nezáleží už na tom, jestli jediné) světa. K jistým změnám v přístupu ke světu už ostatně dochází v současné době.

*Tomáš Jaroš
soukromý sektor*

**Bastl, Martin; Mareš, Miroslav;
Smolík, Josef a Vejvodová, Petra:**

KRAJNÍ PRAVICE A KRAJNÍ LEVICE V ČR.

Praha, Grada Publishing, a. s., 2011.
288 s.

DOI: 10.5817/PC2012-3-300

Dlouhotrvající zájem akademické obce o krajní pravicové a levicové směry české politiky vyústil v loňském roce ve vydání přehledové publikace takzvané brněnské politologické školy. Ta se zabývá popisem a analýzou vývoje a působení obou „krajních“ hnutí v první dekádě 21. století, jež byly za tímto účelem charakterizovány podél čtyř ideových proudů. Knihu po krátkém úvodu otevírá Marešova kapitola věnovaná komunismu, následovaná příspěvkem Bastla